

Mitmekeelne erivajadusega õpilane koolis. Sissejuhatus käsiraamatusse

Merit Hallap^a, Marika Padrik^b

^a Luunja Keskkool

^b Tartu Ülikooli haridusteaduste instituut

Hallap, M., & Padrik, M. (2020). *Mitmekeelne erivajadusega õpilane koolis. Käsiraamat*. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/kasiraamat_mitmekeelne_erivajadusega_opilane_koolis.pdf.

Ajend ja probleem

Õpetamine heterogeenses klassis, kus õpivad ka erivajadustega õppijad, sealhulgas õppekeelest erineva emakeelega õpilased, on tõsine proovikivi õpetajate professionaalsusele. Erineval tasemel täiendavat tuge vajavaid õpilasi on eesti ja eesti-vene õppekeelega põhikoolides umbes viiendik, neist 16 protsenti on muukeelsed. Haridus- ja teadusministeeriumi andmetel oli selliseid õpilasi 2019/20. õppeaastal 4134. See on Eesti suurus silmas pidades suur hulk lapsi, kelle puhul õpetajad on probleemi ees, kas ja kuidas õpetada neile eesti keelt kui teist keelt ja kuidas samal ajal tagada õppekava täitmine. Probleem võib aga olla sügavam: õpetajad ei saa selliste õpilaste puhul aru, et lapsel üldse on erivajadus (nt keelepuue) – lapse raskuste põhjuseks peetakse piiratud eesti keele oskust. Õpetaja ise ei muuda oma õpetamistegevuses eriti midagi ja loodab, et aja jooksul jõuab laps kaaslastele järele. Tulemus on aga vastupidine – mahajäämus üha kasvab ja mitte ainult keele-, vaid ka akadeemilistes pädevustes. Samas võib olukord olla ka vastupidine. Puuduliku keeleoskusega (kuid muu erivajaduseta) õpilane suunatakse logopeedi või eripedagoogi juurde, kes töötab temaga kui erivajadusega lapsega, kulutades ressursi, mida vajaksid eri- või tõhustatud tuge vajavad õppijad.

Käsiraamatu autoritena oleme kirjeldatud probleemidega hästi kursis. Aastatepikkune praktilise töö kogemus logopeedidena ja nõustajatena ühelt poolt ja uurimistöö õppejõududena teiselt poolt andis meile ajendi ja kindluse raamatu kirjutamiseks. Ühendasime enda teadustöö valdkonnad: Merit Hallap on ekspert kakskeelsuse alal, Marika Padrik laste keelepuuete alal. Kuigi mitmekeelsus on tänapäeval muutunud pigem normiks, on Eestis seni

käsitlemata mitmekeelse erivajadusega lapse arengu eripära ja sellest lähtuv õppekeskkonna kohandamine. Seadsime käsiraamatu eesmärgiks juhtida õpetajate tähelepanu õppekeelest erineva emakeelega õpilastele, kes omandavad eesti keelt teise keelena (E2), kuid kellel on lisaks mingi arenguline erivajadus. Püüame kummutada levinud müüte, nagu ei suudaks keelepuudega laps omandada mitut keelt ja venekeelsele erivajadusega lapsele sobib õppimine ainult venekeelses koolis.

Eeltöö

Käsiraamat valmis projekti „Muutuvast tööturust ja rändest tulenevad võimalused ja väljakutsed haridus-, tööturu ja sotsiaalsüsteemis“ raames (RITA-Ränne, 2018–2020), mida toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu. Töötasime tööühmas, mille üheks fookuseks oli riigikeeleõppe tõhustamine üldhariduskoolides (tööühma juht professor Birute Klaas-Lang). Käsiraamatu kirjutamiseks saime sisendi külastustest Narva, Tartu ja Tallinna koolidesse, kus vaatlesime E2-õpet nii keelekümblus- kui ka tavalistes klassides valdavalt I kooliastmes. Koos magistrant Anneli Paulusega intervjuerisime kümnet tugispetsialisti ja õpetajat. Eestist kogutud sisendit aitasid suuremasse pilti paigutada Helsingi ja Riia koolide külastused. Vaatluste ja intervjuude tulemusena leidis kinnitust, et õpetajad ei mõista, miks on keele õppimine osale lastele raske – nad ei mõista keele omandamise ja õppimise psühholingvistilisi ja neuropsühholoogilisi põhitoodesid; nad ei oska eristada, kas õpilasel on puudulik keeleoskus või neurobioloogiline erivajadus ning seetõttu võib HEV märkamine muukeelses õpilasel võtta aega aastaid. Tulemuseks on tõsised ebakõlad õpetamisel: õpetajad ei mõista vajadust õpetust diferentseerida ja/või ei oska seda teha. Õpetamisel keskendutakse grammatika ja sõnavara õpetamisele kirjaliku kõne baasil, arvestamata kommunikatiivse keeleõppe põhimõtteid ja sellega tihedalt seotud keelendite kasutussageduse arvestamisvajadust. Vähe tegeldakse keelendite semantikaga, selle asemel keskendutakse nende vormile ja vormiliste keelevigade ületamisele. Selgus, et ei osata arvestada keeleõppe tänapäevaseid põhimõtteid ega HEV-õpilaste õppimist toetavaid põhimõtteid, mis tegelikult toetavad teineteist.

Millest räägitakse?

Raamat koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis esitame info, mis aitab õpetajal paremini mõista erinevaid erivajadusega õpilasi ning nende keelelisi erivajadusi. Tutvustame keele omandamise kognitiivseid mehhanisme,

sealhulgas mille poolest need erinevad keelepuudega ehk keeleomandamise võime kahjustusega õppijatel. Lühidalt kirjeldame keeleliste oskuste kujunemist mõjutavaid tegureid erinevatel erivajadusega õpilastel: primaarse keelepuudega, õpiraskustega, lugemis- ja kirjutamisraskustega, intellektipuudega, autismispektrihäirega ja aktiivsus- ning tähelepanuhäirega õppijatel. Selles peatükis toodud info on hästi teada eripedagoogidel ja logopeedidel, kuid meie kogemuse põhjal on seda vajaka lasteaias-, klassi- ning aineõpetajatel.

Teises peatükis kirjeldame võimalusi kahjustatud keeleomandamise võimega õppijate äratundmiseks eakohase arenguga mitmekeelsete laste hulga. Arvestades olukorda, et tugispetsialiste napib ning paljudes haridusasutustes neid üldse pole, ei saa üle tähtsustada õpetaja oskust varakult märgata õppijaid, kes vajavad mitmekesisist lisatuge. Soovisime õpetajatele teadvustada, et ka muukeelsete õppijate hulgas on palju neid, kelle ainsaks õppimist raskendavaks teguriks pole piiratud keeleoskus, vaid lisaks võib esineda keelepuue. Keelepuude märkamiseks ei pea kasutama teste ja keerulisi hindamisvahendeid, vaid on vaja analüüsida lapse keelekeskkonda ning õpivõimet. Seda saavad teha kõik õpetajad ilma erilise väljaõppeta. Vaja on algteadmisi, millele laste arengu jälgimisel ning hindamisel tähelepanu pöörata. Selleks annabki mõtteid käsiraamatu teine peatükk.

Kolmas peatükk aitab õpetajal kavandada mitmekeelsete keelepuudega õppijate arengu toetamist. Tutvustame eripedagoogilisi põhimõtteid keelepuudega õppijate õpetamisel. Lähtusime kahest üldisest keeleoskuse tasemest: kas on vaja kujundada suhtlemiseks vahendeid või saab juba arendada ka keerulisemat, õppetegevustes vajaminevat keelekasutust. Oleme näinud ja kogenud, et koolis kiputakse alahindama eestikeelse suulise suhtluse tähtsust – alustatakse kohe eesti kirjakeele tutvustamisega. Sageli ei mõisteta, et kirjaliku kõne (nt õpikutekstides) keelekasutus on algajale keele omandajale liiga raske.

Oleme kogenud ka seda, et õpetajad ei teadvusta kõne mõistmise rolli keelelises arengus. Kohe oodatakse õppijalt uute sõnade, lausungite/lausete kasutust õppetegevuses. Erivajadusega mitmekeelsele õpilasele on kindlasti vaja põhjalikult õpetada uute keeleüksuste mõistmist, st neil tuleb läbida n-ö keelendi mõistmise etapp enne, kui saab hakata kujundama oskust seda sobivas kontekstis kasutada.

Aktiivse kõne kujundamisel on vaja õpetajal mõista, et erivajadusega õppija õpib korraga vähe, vajab väga palju õpetatava kordusi ning teeb õpitu rakendamisel kaua vigu. Õpetajat aitab loodetavasti käsiraamatus toodud info selle kohta, kuidas valida õppematerjali ning mis on eesti keele kui teise keele omandajale eriti keeruline.

Käsiraamat on alles algus

Mitmekeelsete erivajadusega õppijate kohta eesti keeles info sisuldasa puudub. Käsiraamatuga püüdsime seda lünka natuke täita. Nagu eespool mainitud, oleme seda kirjutades löiminud oma teoreetilised teadmised praktilise kogemusega. Sellest tulenevalt on kirjutis tõesti olemuselt praktiline, st esitatud on konkreetsed põhimõtted, võtted, näpunäited koos olulise info esiletoomisega tekstikastides ning lugemist toetava kirjanduse loeteluga.

Õpetajal, kes seda käsiraamatut loeb, võib olla meist väga erinev hariduslik ja kogemuslik taust. Siiski loodame, et info on lugejatele hästi mõistetav ning annab talle kohe mõningaid mõtteid tööks mitmekeelsete õppijatega. Samas mõtlesime kirjutades ka selle peale, et käsiraamatu kasu tuleks kõige paremini esile siis, kui seda on võimalik tutvustada koos koolitusega. Koolitusel on õpetajatel võimalik küsida täpsustavat infot, selgitusi, lisanäiteid jne.

Käsiraamat on tervik – oleme selle üles ehitanud nii, et mitmekeelse erivajadusega õppijaga tutvumisele järgneb ta arengu hindamine ning lõpuks arengu toetamine. Siiski on tegemist esimese sammuga ja mitte väga mahuka kirjutisega. Edasised mõtted liiguvad selles suunas, et lisada võiks veel juhtumikirjeldusi koos individuaalse õppekava koostamise põhimõtete ning näidetega. Samuti võib olla vajalik tuua näiteid tegevuse või tunni sisust: kuidas näeb välja tegevus õppija jaoks, kes suudab korraga väga vähe omandada.

Esimene tagasiside käsiraamatule on olnud hea. Kirjutis esitati ka „Keeletegu 2021“ kandidaadiks. Oleme rõõmsad, et meie pingutust on märganud ja oluliseks peetud.

Soovitame käsiraamatut kõikidele õpetajatele, kelle rühmas või klassis õpib laps, kes omandab eesti keelt teise keelena, kuid vajab kaaslastega võrreldes suuremat tuge keele omandamisel.